

Dosáhla současná vláda skutečných úspěchů a takové obliby, že lidé zapomněli na to, co chtěli před pěti lety? Nebo jakými skrytými úžinami disponuje současná hrstka vládnoucích politiků, jestliže pod patronací sovětských vojsk dokázala zmanipulovat jak funkcionáře a člena komunistické strany, tak — jejich prostřednictvím — všechny občany, že říkají, co si nemyslí, a dělají, co nechtějí?

Už pouhá úvaha nad těmito dvěma otázkami by pravděpodobně u zahraničního návštěvníka Československa vzbudila podezření, že zde existuje něco nenormálního, a vedla by ho k větší opatrnosti při vyslovování pozitivních soudů, opírajících se o oficiální nebo úředními místy naaranžované informace.

Pravda, ústava i většina zákonů v Československu existuje dál i po sovětské okupaci. Ale život je pojednou jiný, ztlumený, přikrčený, plný strachu, opatrný, falešně předstírající, co není. Jen v relativně malé míře se na tomto útlumu podílí překračování zákonů; systém útlaku, tak úporně zaváděný a stále zdokonalovaný, naopak předstírá, že zákony respektuje. Dokonce se jimi sám ohání — a zneužívá jich a deformuje jejich výklad. Má k tomu organizovanou armádu lidí, naučených po léta zdokonalovanými metodami, jak mimo zákon (případně vedle zákona, v jeho sousedství) nebo i při jeho respektování donutit každého občana, aby se předem zřekl jakékoli opozice proti režimu, chce-li alespoň žít či živořit, a aby vykonával, co si vládnoucí špička přeje.

A tohle zahraničním návštěvníkům samozřejmě nikdo neukazuje, ani nevysvětluje. Naopak — kohorty lidí pečují o to, aby to zůstalo cudně skryto.

DOVEDNÁ MANIPULACE

Povšimněme si, jak na příklad zahraniční školský odborník dospěje v ČSSR ke svým "objektivním" závěrům, že je zde všechno v pořádku, ba dokonce vynikající, a právě v souvislosti se školstvím, jednou z nejbolestivějších záležitostí režimu.

I on je od vstupu do současného Československa režimem manipulován. Samozřejmě, že mu pečlivě vybraný a instruovaný pracovník ministerstva školství nabídne, že může vidět všechno, co si přeje, na všechno se otevřeně ptát a s každým hovořit. Pro všechny alternativy však má předem připravena místa, kam hosta odveze, a tam už připravené lidi, s nimiž ho seznámí. Možná, že tento úředník je dobrý odborník a relativně slušný člověk, ale přesto tuto komedii hraje: kdyby nejednal, jak má od nadřazených příkázáno, byl by potrestán. A v napovrch klidné, ale v hloubce stále napjaté situaci, kdy je nutno u lidí vyvolávat nový a nový strach, aby byli loyální k režimu, by to znamenalo propuštění a nemožnost najít zaměstnání ve svém oboru. Jako 90 procent všech občanů měl pravděpodobně tento úředník "hříšky" z roku 1968 a tak se nyní musí snažit, aby je svým chováním nějak nepřipomněl. A stejně další úředníci ministerstva: všichni nesou zodpovědnost za kladné informování zahraniční návštěvy, a kdyby se v zahraničním

tisku objevilo negativní hodnocení československého školství, odsákali by to.

Je pravděpodobné, že úředníci a průvodci dali hostu vybrat školy, které chce navštívit. Ale tento seznam byl předem dumylně sestaven, takže je konec konce jednou, pro kterou se rozhodne. Všude ho čekají "spolehlivé" kádry, úředníci ovládají pečlivě promyšlené fráze, které ukáží přednosti československého školství a ani náznakem nepřipomenou hrůznou praxi posledních let, kterou svého času — v době zuřivé konsolidace — bez obalu charakterisoval vysoký úředník ministerstva školství takto: I kdyby se objevil mezi uchazeči na odborné či vysoké školy nový Einstein, není-li politický postoj jeho rodičů v pořádku, na žádnou školu se nedostane a zůstane zedníkem.

Jen si představme, že by nějaký ředitel školy zahraniční návštěvě otevřeně vyléčil propouštění a šikanování učitelů nebo různá pronásledování a "nedoporučování" bystrých dětí na vyšší školy! Každý v ČSSR ví, že druhý den by už nebyl ředitelem a v celém státě by nenašel ani podružné učitelské místo, ba ani místo u nejlhoršího kancelářského stolu. Současně by však na povel nastoupilo deset, dvacet a třeba sto jiných ředitelů škol, kteří by zahraničnímu hostu řekli, že takové případy byly zcela výjimečné a vlastně šlo o něco jiného, špatné, demoralizované lidi atd., jen aby se vyhnuli osudu svého kolegy.

Zahraníční host, nadšený přednostmi československého školství (které by skutečně existovaly, kdyby nebyly režimem zdeformovány do tragické grotesky), samozřejmě vůbec neví, jak učitelé na školách, které navštívil, trnuli, aby jejich žáci neprovedli něco, co není v linii, případně snad něco sami neprozradili — pak by totiž nebyli potrestáni jen žáci, ale i oni (údajně za špatné pedagogické vedení). A host by měl vidět, jak tyto pedagogové jsou rádi, když zahraniční návštěva odejde a k ničemu nepřístupnému nedojde; a jestliže některý prostofeký žák přece jen řekl nějakou pravdu, která musí být zatájena, zahraniční host se o tom ani nedozví, protože určitě nebyla přeložena, nebo byla šikovně zamluvena, překroucena atd. Ale může být současně ujistěn, že zatímco bude pronášet své nadšené informace v zahraniční veřejnosti, žák i jeho rodiče už budou přiměřeně postiženi, a až bude jednou žák žádat na vysokou školu, najde všude dveře zavřené. Přestože může v ČSSR údajně studovat každé nadané dítě, a to za podpory státu, žádná přijímací komise ho nedoporučí, i kdyby byl geniální.

DĚTI TRPÍ ZA RODIČE

A další, co zahraniční host zřejmě neobjeví: že "provínil-li" se například otec nadšenou aktivitou na jaře 1968 a byl vyloučen nebo vyškrtán z KSČ, "vinnu" za to dodnes nese celá jeho rodina, tedy i jeho syn nebo dcera: nedostanou se ani na odbornou, natož na vysokou školu. A stejně nechovají-li se rodiče na pracovišti, v bydlíšti nebo ve společen-

ských organizacích tak, jak KSČ a vláda narižují, zase to pocítí nejen oni, ale i jejich děti. Informace jsou dokonale zajištěny: škola je povinná si je vyžádat a stranické organizace, kádrové odbory, národní výbory a předchozí školy je musí podat. Pokud by některý z funkcionářů nadržoval živlu, který se nepříznivě vyjádřil o vládě nebo (nedej bože!) o komunistické straně, případně o místních diktáturách a přišlo se na to, těžce by to odsákával. Prostřednictvím škol lze vytvářet nátlak na lidi velmi účinně: i když je mnohý občan odhodlán nést dusledky svého kritického postoje k československé současnosti, rozmyslí se, má-li "zavinit" postih svého dítěte a zkazit mu život tím, že se pro postoj rodiče nedostane do škol. Mohu vylíčit zcela konkrétní případ. Jeden z občanů nešel k volbám. Za to měl být odstraněn ze svého místa, ale protože za něho nebyla náhrada, byl tam ponechán. Od té doby však žije v neustálé nejistotě, protože ví, že vedení za něho náhradu hledá. Ale i na to si zvykl, stejně jako se smířil s tím, že mu byl odebrán honební listek a nebyla povolena rekreace v zahraničí. Bral to dokonce s humorem. Až nebyla jeho dcerka přijata na odbornou školu. V rodině zavládla tísňivá atmosféra a výčtky. Jistě, vinen je režim, ale táta ho přece znal a měl tedy podle toho jednat, aby si "pány" nepopudil.

A přitom není odvolání, tím spíše, že se vlastně "nic nezákonného neděje". Na uvedenou odbornou školu si podalo přihlášku více uchazečů, než mohlo být přijato, a tak musela přijímací komise vybírat — a kdo dokáže, že jednala nespravedlivě, když přijala jiné dítě a ne dcerku člověka, který odmítl v tomto režimu volební grotesku? A až tento člověk bude jednou propouštěn z místa, jeho představený to zase nezduvodní volbami, ale tím, že potřebuje spolupracovníka, na něhož se může lépe spolehnout: přece má právo si lidi vybírat, jinak by nemohl za chod podniku ručit.

Jistě, tohle všechno se děje v demokratických státech také. Ale je v tom přece podstatný rozdíl: zatímco tam si člověk najde místo někde jinde, v československém režimu už si ho nikdo nikdy nevybere a on je tedy vyřízen.

Nátlak na člověka prostřednictvím dětí je nejnemorálnější. Připomíná středověk. Proto jsou českoslovenští občané na útlak a nerovnost ve školství a přístupu ke vzdělání zvláště citliví.

NÁTLAK I V KSČ

Ale hrozby, nátlak, morální korupce existují — jak už bylo naznačeno — ve všech oblastech života.

Výjimkou není ani KSČ, která tuto praxi zavádí, udržuje a zdokonaluje, a to právě proto, aby to vůbec dokázala. Zasloučení odhadují, že nejméně tři čtvrtiny členů dnešní KSČ — přes brutální čistky — ne-souhlasí s dnešním vedením a jeho politikou. A jak je donutit, aby tuto politiku vykoná-

vali? Je to vlastně jednoduché a účinné: ať jsi na kterékoli příčce stranické hierarchie, někdo ti "shora" dává úkoly a kontroluje tě a ty si nejen nemůžeš dovolit proti příkazům jednat, ale nesmíš to připustit ani u podřízených straníku, protože jsi za jejich činy zodpovědný, pokud je trpíš a netrestáš. Ať teď souhlasíš či nikoliv, jedeš v koleji, která je položena, a směrem, který je "pevně" určen, jinak riskuješ smutný osud nejen pro sebe, ale i pro svou rodinu — osud komunistů, kteří byli vyhozeni ze strany a dnes živoří na pokraji života, jako bezprávní lidé. Ale jsi-li poslušný a přiměřeně bezohledný a bezostyšný, můžeš naopak udělat kariéru a v rámci občanské nerovnosti, kdy jeden člověk nemá skoro žádná práva, zatím co druhý může takřkajíc všechno, jen proto, že stojí na vysoké příčce stranické hierarchie, to přece jen můžeš dotáhnout na úroveň, kdy život se stává únosný.

Stačí, přijde-li pokyn shora či usmyslí-li si někdo, že na nějakém pracovišti má být brigáda socialistické práce, což se stalo velkou módou k prověřování kladného postoje občanu. Ředitel, šéf provozu, technici a mistři tedy začnou okamžitě dávat brigády dohromady, jen aby jim snad někdo nevytkl, že mají k tomuto hnutí záporný poměr (a třeba podle toho budou "hodnoceni"). A tak se bouřlivě rozvíjí hnutí brigád — z 95 procent k ničemu není, ale o tom lidé diskretně mlčí — nejsou takoví, aby na sebe navzájem říkali, že blufují. Konec konců to dělají proto, že chtějí mít od režimu klid a nějakou tu výhodu. No, a režim zase může hlásat, že pracující aktivně podporují hospodářskou politiku strany.

A tak se "všechno daří" a lidé "všechno chápou, schvalují a podporují". O metodách, kterými jsou k tomu přiváděni, se však veřejně nemluví a neptá se — navenek jakoby žádný nátlak, ani útlak neexistoval. Každý občan má přece plnou svobodu ve svém rozhodování, a to je pravda: může volit klid a kariéru, stane-li se povolným nástrojem, nebo pronásledování, existenční ničení, a to nejen své, ale celé rodiny, obtěžování tajnou policií, případně i věznicí, stojí-li za svým přesvědčením a tedy v opozici k současným vládcům, nebo provede-li něco, co se jim nelíbí, či ohrožuje jejich autoritu. Je to jediný druh svobody, která dnes v Československu existuje.

V PASTI

A tak se onen systém šikanování, útlaku, neustálého ohrožení a manipulace, opírající se o nerovnost občanů, stále zdokonaluje a upevňuje: lidé musí vidět, že není úniku a musí se podrobit.

Mnohé, co bylo vylíčeno v tomto článku, se může ovšem přihodit i v demokracii; za-jisté, všude jsou lidé, kteří preferují své a nevybíravě odstrkují ty, kteří s nimi netáhnou. To je pravděpodobně důvod, proč zahraniční návštěvníci většinou nepochopí, že stejné krivdy mají v různých politických

systemech odlišnou závažnost. Když jsem jednomu západoněmeckému intelektuálovi líčil, jak v Československu nesmějí být tištěni autoři, odpověděl mi, že jeho přítel má v jednom západoněmeckém nakladatelství už několik let knihu a marně se domáhá jejího otisknutí, protože její názory nevyhovují vydavateli. Teprve po delším objasňování uznal, že přece jen existuje podstatný rozdíl. Jeho přítel se může obrátit na jiná nakladatelství, kde najde víc pochopení a svobodomyšlnosti, ale československé autory, odnítnuté jedním nakladatelstvím, čeká stejný osud i ve všech ostatních nakladatelstvích. Jeden z autorů se zeptal redaktora jednoho z předních nakladatelství, zda by byli ochotni otisknout jeho novou knihu. Redaktor mu vysvětlil, že to nezáleží ani tak na kvalitě knihy, ani na námětu či na jeho rozhodnutí — jde především o to, zda muže autora tisknout či nikoli. To prý zjistí tak, že vytočí příslušné telefonní číslo ministerstva kultury. "Zakázaný" autor — a jsou jich stovky — je tedy v pasti, z níž není úniku. Ať se hne kamkoli, všude se setká se stejně odmítavým stanoviskem. A to je ten podstatný rozdíl: v centralisované mocenské struktuře, jaká byla v ČSSR vybudována, nemá občan možnost "jít někam jinam", například mezi lidi podobných názorů; dostane-li se pod kola mašinerie, zůstane pod nimi celá léta a nikdo mu nepodá ruku, protože nesmí — kdyby byl přistížen, čekal by ho podobný osud.

To je tedy atmosféra, v níž žije československý občan. Zatímco Evropa očekává své uvolnění, v ČSSR skrytě, ale systematicky přituhuje. Vůdcové nutí lidi, aby předstírali co není, a přijímají to, jako by to bylo, a hlásají to dál; mluví o klidu a úspěších a je jim lhostejné, že si jich lidé nevšimají a snaží se žít někde ve skrytu a po svém, vždyť i to se může přece vykládat jako souhlas; a ten, kdo v tomto režimu nežil a nežije, sotva objeví, jak to vlastně je. A o to také jde, protože samozvaní místodržící československého režimu, když ovládli — rozumějí: utlačili — vlastní občany, potřebují teď rychle vzbudit ve světě uznání, že si vlastně vedou dobře, spravedlivě, ba otcovsky, a že je lid této země pochopil a uznává za oprávněné řídit tuto zem. Před světem tedy musí být klid a předstíraný souhlas za každou cenu. A navíc úspěchy, i když ilusorní.

A dosáhne-li se u nějakého zahraničního návštěvníka nebo dokonce vlády touženého uznání, hned se to zas obrátí pro domácí potřebu: vidíte, občané, svět nás oceňuje a uznává. Zanechte tedy všech nadějí. Nikdo vám nepomůže. Nelze vyváznout z našeho sevření.

Moravus

* * *

ZAČ SE STAL KAREL STEKLÝ NÁRODNÍM UMĚLCEM

vejde jistě do dějin československého filmového umění. Když řada režisérů odmítla točit film hanobící rok 1968 — nebo se aspoň nějak vymluvila, vzpomněl si barrandovský dramaturg Toman (dříve tajemník SČSP) na staříčkého Karla Steklého, který úkol bez námitek přijal. Napsal si sám scénář a dílo nazval "Hroch". Bude to film pozoruhodných zápletek (politik, který má představovat Duběčka, je ve vaně spolu se zpěvačkou, jež má představovat Martu Kubišovou atd.), pozoruhodných herců (žádný ze skutečných umělců rolí v tomto paskvilu nepřijal) a také pozoruhodných osudu. Patří k nim i natáčení scény, která se odehrává v podchodu na Václavském náměstí. Filmový štáb ji absolvoval v noci začátkem září. O přestávce na občerstvení si členové odskočili, jen kmet Steklý (70 let), již trochu senilní, si sedl na schody a usnul. Ešenbáci, kteří zabezpečovali natáčení nahlédli po krátké chvíli dovnitř; nikdo tam nebyl, jen na schodech seděl jakýsi člověk. Probudili ho a žádali, aby odešel. Rozlícený stařec to odmítl, on že tam zůstane. Strážci pořádku zvýšili hlas a žádali legitimaci. Steklý, vědom si důvěry, kterou dostal od strany a vlády, odmítl znovu. Jeden z bdělých esenbáků ho bez dalšího švihl pendrekem (dovoz z Itálie) přes rameno. Musel to udělat s chutí, neboť Steklý zařval a zapomenuv na důvěru, která mu byla prokázána, dopustil se výroku, za nějž inkasoval další pendrek. Ted už nepomohlo jeho vykřikování, že je "tady režisérem"; byl odnesen, kopaje kolem sebe, do policejního vozu. Cestou sveřepému starci ještě znovu naložili. Natáčení muselo být na několik dní přerušeno, než se dostal do pořádku. Náplastí na setkání s třídním právem byl titul "národní umělec", beztak už inflační.

SPOLEČENSKÁ RUBRIKA

MIROSLAV MÜLLER, podivný vedoucí oddělení kultury s kvalifikací agenta sovětských orgánů a již několikrát v KSČ napomínaný pro opilství se nápadně stydlí za svůj zcela nový objevený literární talent. Svě dílo "S Elvírou v lázních" vydal totiž pod jménem Miroslav Kapek. Vytvořil v něm postavu vzorného stranického funkcionáře a jeho prostředí: pije se hlavně pivo, vedou socialisticko-výchovné řeči a souloží se jen proto, aby se zvýšila populace. Po